

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
СПЕЦИАЛНОСТ „ПСИХОЛОГИЯ“

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.пс.н. Соня Методиева Карабельова

на дисертационен труд на тема:

**„СОЦИАЛНА КОГНИЦИЯ И АЛЕКСИТИМИЯ ПРИ ТЕЖКИ ПСИХИЧНИ
РАЗСТРОЙСТВА“**

за получаване на образователна и научна степен „доктор“ в направление
3.2. „Психология“ (Клинична психология)

Автор на дисертационния труд: Джулия Архондис Камбуридис

1. Актуалност и значимост на разработвания научен проблем

Представената ми за рецензия дисертация е посветена на тема, която е относително по-нова както в областта на клиничната психология, така и в сферата на психология на здравето в български контекст. Темата е актуална, тъй като алекситимията е сравнително слабо проучвана при тежки психични разстройства, което допринася за нейното по-задълбочено разбиране. Значимостта на изследваната проблематика се повишава от факта, че акцентът в дисертацията е върху социалната когниция на шизофренното разстройство и връзката с емоционалната регулация, които рефлектират върху удовлетвореността и качеството на живота.

2. Познаване на проблема

В дисертацията са анализирани задълбочено теоретични подходи и концепции за анализираните конструкти, което показва, че докторантката добре познава съществуващите схващания по разработваната тема. В подкрепа на това е библиографията на

дисертационния труд, която включва 340 литературни източника, от които 332 на английски език и 8 на български език. Задълбоченията и критичен анализ на теоретичния материал по темата показва уменията на докторантката да проучва, да анализира, да синтезира и да прави изводи по отношение на ключовите за работата понятия.

3. Методика на изследването

Използваната методология и методика за емпиричното изследване съответства на целите и задачите на дисертационния труд. Инструментариумът включва следните въпросници и скали:

- Методика от 8 компютъризирани теста за изследване на афективни преживявания (Хараланова и Хараланов, 2016),
- Скала за оценка на усещане за заплаха,
- Скала за неудоволствие в неутралните социални сцени,
- Скала за алекситимия от Торонто (TAS-20, Bagby, Parker & Taylor, 1994), българска версия на Попов (2016),
- Скала за изследване на емоционалната регулация - (ERQ, Emotion regulation questionnaire (Gross & John, 2003),
- Скала за негативни емоционални състояния, свързани с депресивните симптоми, тревожността и стреса (DASS-21, Lovibond & Lovibond, 1995), адаптирана и стандартизирана за българския социокултурен контекст от Карабелова и др. (Карабелова и др., 2016),
- Скала за удовлетвореност от живота (SWLS) на У. Павот и Е. Динър (Pavot & Diener, 1993), адаптирана за българската социокултурна среда от Иванова и др. (Иванова и др., 2013),
- Въпросник за нагласите към здравните специалисти (психолог и психиатър) и ефективността на медикаментозното им лечение, който включва шест авторски конструирани въпроси.

Инструментариумът, който е много внимателно подбран, включва и събирането на данни за социодемографските характеристики на участниците в изследването. Това е от съществено значение, тъй като социодемографските данни могат да предоставят контекст и осветляват

резултатите на изследването, като позволяват по-добро разбиране на взаимодействието между различните фактори и конструкти, които се изучават. Всичко това допринася за надеждна и всеобхватна оценка на проблематиката и постигането на целите на проучването.

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Заглавието на дисертационния труд е точно ясно формулирано и напълно съответства на проучваните проблеми. В обобщен вид то описва тематичната рамка на проучването. Докторантката е събрала данни, които са част от планираната за проучване област.

Работата е структурирана в увод, теоретична и емпирична част, заключение и използвана литература.

Концептуализацията на всяка от категориите започва с исторически ракурс и продължава с аналитично проследяване на различните теоретични подходи, подкрепени с анализ на множество конкретни изследвания.

Дисертацията е разработена в рамките на 206 стандартни страници и съдържа увод, три основни глави, структурирани от гледна точка на теоретичното и емпиричното изследване на проблематиката, заключение и библиография. Използваните литературни източници са релевантни на изследваната проблематика. Повечето от тях са от последните 10-15 години, което допълнително допринася за високата оценка. В дисертационния труд са представени 30 таблици и 22 фигури.

В първа глава е направен задълбочен и критичен анализ, в който са систематизирани основни дефиниции на изследваните обекти, историята на шизофренията като болест, клиничната картина на заболяването и диагностичните критерии. Подробно са представени основни етиологични теории за обяснение на шизофренното разстройство. Описани са биологичните, психологическите и интегративни теории. Основно място е отделено на психоаналитичните теории за обектните отношения за параноидно-шизоидната и депресивна позиции, за моделите на несигурната привързаност като рисков фактор за начало на шизофренна психоза в юношеството и специфика на

налудообразуването. Обърнато е внимание на приноса на когнитивната психология и психотерапия за разбирането на позитивните и негативни симптоми при шизофренията, подкрепени и с генетичната уязвимост и стресовите въздействия на околната среда. Отделен параграф е посветен на когнитивните дефицити при социалната дисфункция на шизофренично болните. Детайлно са описани съвременните и модерните изследвания в невронауката и невробиологията, обвързани с проблемно функциониране на метакогницията и когнитивния инсайт при „социалния мозък“. Също така са представени и модерните теории на „Ума“, които осветляват специфични нарушения в ранния етап на социални взаимоотношения и ментализацията в преморбидната личност.

Допълнително докторантката представя множество съвременни научни изследвания за нарушенията в социалната когниция при шизофреничното разстройство. Също така е направен анализ на най-новите изследвания в афективната невронаука и дефицитите в социалната когниция при шизофреничното разстройство, които са съпоставени с нарушенията при биполярни и аутистични разстройства, деменция. Фокусът е поставен върху дименсионалния подход в афективната невронаука, където се обвързват специфични мозъчни структури, хормонални въздействия и невронални кръгове с различни емоционални състояния, тяхната регулация или нарушения при шизофрения. Много подборно в този параграф са цитирани съвременни изследвания от български и чужди автори. Всичко това показва напредъка на разкриване на причините и механизмите на възникване и протичане на емоционалните нарушения при психози, както и нерешените отговори и положени цели към бъдещето. Именно тази област е обвързана с целта на научното изследване на дисертационния труд.

В отделен параграф докторантката описва коректно целите на емпиричното изследване, като се основава на богат обзор за възникването и разгръщането на алекситимията, нейното психологично, невроанатомично и невропсихологично описание. Допълнително основание за целта на проучването дава и въздействието на ранните психотравми в развитието, вплитането на алекситимията в

психосоматиката и психичните ендегенни заболявания, разгледвани от гледна точка на различията между школи и автори. Детайлно са представени основни скали за изследване на алекситимията. Конструктът е разгледан в контекста на шизофренното разстройство и взаимовръзката между алекситимия, социална когниция и шизофрения.

Представеният детайлен обзор подкрепя идеите на докторантката, върху които е изграден теоретичния и емпиричен модел на проучването. В този смисъл може да се каже, че това дава възможност извеждане на теоретична рамка от ключови понятия, връзката между които е изчерпателно обсъждана.

Литературният обзор по съдържание отговаря на изследователската тематика и представя схващания за същността на анализиранията понятия и докладваните в литературата резултати по отношение на взаимовръзките между тях. Избраната структура на изложението показва подробно и задълбочено познаване тематиката.

Емпиричната част на дисертационния труд условно е разделена в две глави.

Втора глава на дисертацията представя постановката, организацията на емпиричното изследване и обосновката на теоретичния модел на проучването. Тук са включени целта, задачите, хипотезите и методите на дисертационния труд. Целта и задачите са ясно формулирани. Издигнати са пет основни хипотези за връзките между анализиранията конструкти.

Докторантката е подхождала с научна сериозност към решаването на поставените задач, като е избирала адекватен подход. Поставените в изследването цели и задачи, както и характерът на предполагаганите зависимости между изследваните конструкти, определят статистическите методи, които са приложени при обработката на данните. Те включват методи от описателната и дедуктивната статистика, използвани за установяване на вариацията на изследваните феномени при различните респонденти и техните взаимовръзки.

В тази част на дисертационния труд са описани коректно използваните за емпиричното проучване въпросници и скали, методиката и процедурата на изследването.

В отделен параграф са представени пилотното и същинското изследване. Подробно са описани извадките и инструментариума. Също така детайлно са представени психометричните характеристики на използваните въпросници и скали въз основа на резултатите от приложените факторни анализи и такива за проверка на вътрешната консистентност. Допълнително за целите на сравнителните анализи са приложени t-тест за независими извадки, корелационен и регресионен анализ.

В трета глава на дисертацията са представени резултатите от емпиричното проучване, които показват различията в проучените конструктори в зависимост от изследваните демографски признаци, както и връзките между феномените.

Много детайлно са описани факторните анализи, които са направени допълнително към българската стандартизация на скалата за алекситимия и различията от изследванията на Попов при стандартизацията на теста. Направена е и структурна организация на въпросника за стратегии за емоционално регулиране. В отделен параграф са представени описателните и дескриптивни статистики за експерименталната и контролна групи по отношение на субективните емоционални преживявания, скалите за неутрални социални сцени и усещане за заплаха. Допълнително са представени и значимите различия между пациентите и здравите контроли в зависимост от пола, усещането за заплаха и оценката на неудоволствие, нивата на алекситимия и стратегиите за емоционална регулация. Също така коректно са описани връзките между отделните конструктори и различията в нагласите към здравните услуги на специалистите.

Важно е да отбележа, че резултатите от приложените статистически анализи са описани коректно и на високо професионално ниво.

Представеният табличен и графичен материал е с добро качество и с висока полезност.

В отделен параграф в трета глава е направено представяне и обобщение на получените резултати, като подробно се дискутира верификацията на издигнатите хипотези. Също така е обсъдено приложението на получените резултати за практиката. Подчертана е необходимостта да се вземат предвид резултатите при продължителната терапевтична работа. Едновременно с това са препоръчани конкретни терапевтични техники за психотерапевтична работа при тези нарушения.

Положителната оценка на получените резултати може да бъде разпозната чрез следните анализи и обобщения на проведеното изследване:

- a. Избрани са подходящи въпросници и скали, чиито психометрични характеристики удовлетворяват стандартите на изследването. Някои от методиките се прилагат за първи път в български социокултурен контекст.
- b. Емпиричният подход осигурява данни за установяване на причинно-следствени връзки и зависимости, което дава възможност с висока достоверност да се проверят хипотезите.
- c. Смятам, че обобщенията и сравнителните анализи с данни от други проучвания са адекватни и имат конкретна практическа приложимост в консултантската и терапевтичната практика.

В заключението на дисертационния труд накратко се представят основните резултати, обсъжда се тяхното приложение в консултантската практика. Направени са предложения за бъдещи изследвания, които да разширят изследването в посока как пациентите възприемат неутралните социални стимули и други параметри на социалната когниция. Много коректно са определени и ограниченията скалата за изследване на алекситимия - Торонто, както и необходимостта при пациентите да се отделят подгрупи с негативна и позитивна симптоматика. Също така се препоръчва по-задълбочено бъдещо изследване на взаимовръзката алекситимия и депресивност. Дадени са и конкретните препоръки към практиката на психотерапевти и клинични психолози за работата им с

паециенти с шизофрения, когато са диагностицирани специфичните проявления на алекситимия в социалния контекст.

Основен принос на дисертационния труд е задълбоченият критичен и сравнителен анализ на получените данни с подобни проучвания. Направените изводи са релевантни на задачите и обективно отразяват резултатите от изследването. Те показват компетентността на Джулия Камбуридис да анализира и интерпретира резултати от емпирични изследвания и да прави заключения за практиката. Всичко това е индикатор за задълбочен изследователски интерес към разглежданата проблематика.

Приносите са формулирани ясно и са добре подкрепени с аргументи, като обективно отразяват постиженията на дисертационния труд. Представените приноси могат да се разширят съдържателно по посока на практическата приложимост на цялостната разработка.

5. Критични бележки

Критичните ми бележки са предимно технически и не омаловажават значимостта на дисертационното проучване.

6. Автореферат

Смятам, че авторефератът отразява основните параметри на темата, като са представени както теоретични анализи, така и експериментални резултати. Текстът напълно отговаря на изискванията.

Джулия Камбуридис представя 3 публикации в научни издания, 5 доклада и 2 постера в международни научни конференции.

7. Препоръки

Препоръките ми към докторанта се отнасят до продължаване и задълбочаване проучването. Препоръчвам въз основа на получените резултати от изследването да се изготви наръчник за използваните инструменти, които да служат за бърз скрининг и диагностика в работата на специалистите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Джулия Камбуридис представлява цялостно и задълбочено изследване на актуална научна тематика, като получените резултати могат да намерят приложение в консултантската практика. Дисертацията и свързаните с нея публикации отговарят на изискванията и наукометричните критерии на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за неговото прилагане за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Като имам предвид актуалността на темата на дисертационния труд, задълбоченият теоретичен анализ на изследователските данни и успешно проведеното изследване, убедено давам своята положителна оценка и предлагам на членовете на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен **„доктор“ на Джулия Архондис Камбуридис** по професионално направление **3.2. Психология (Клинична психология)**.

07.05. 2024 г.
гр. София

Рецензент:
(проф. д.пс.н.С. Карабелъова)